

УДК [332.122:338.43]330.3

М.П. Бутко, д-р екон. наук

М.В. Поленкова, викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

М.П. Бутко, д-р экон. наук

М.В. Поленкова, преподаватель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МОДЕРНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ АКТИВИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЫ СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ

Mykola Butko, Doctor of Economics

Maryna Polenkova, teacher

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

MODERNIZATION ASPECTS OF ENHANCING THE ECONOMIC SPHERE OF RURAL DEVELOPMENT

Проведено дослідження напрямів удосконалення економічного механізму сільського розвитку. Обґрунтовано необхідність формування нових взаємовигідних форм співпраці на аграрному ринку, з яких найважливішими є кооперація та інтеграція. Кооперація розглядається як соціально-економічне підґрунтя стратегічного розвитку сільсько-господарства і соціального розвитку сільських територій.

Ключові слова: кооперація, інтеграція, сільськогосподарські кооперативи, принципи кооперації, сільський розвиток.

Проведено исследование процесса совершенствования экономического механизма сельского развития. Обоснована необходимость формирования новых взаимовыгодных форм сотрудничества на аграрном рынке, важнейшими из которых являются кооперация и интеграция. Кооперация рассматривается как социально-экономическая основа стратегического развития сельского хозяйства и социального развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперация, интеграция, сельскохозяйственные кооперативы, принципы кооперации, сельское развитие.

In the article investigated way of improving the economic mechanism for rural development. The necessity of the formation of new forms of mutually beneficial cooperation in the agricultural market, of which the most important are cooperation and integration. Cooperation is seen as a socio-economic basics of the strategic development of agriculture and social development of rural areas.

Key words: cooperation, integration, agricultural cooperatives, the principles of cooperation, rural development.

Постановка проблеми. Важливим напрямом розбудови регіональної економіки є створення сільськогосподарських кооперативів для активізації економічної сфери сільського розвитку. Проте на сьогодні за обсягами та якістю надання послуг вони не враховують структурних змін та не задовольняють зростаючих потреб як виробників сільськогосподарської продукції, так і її споживачів, не сприяють функціонуванню соціо-еколого-економічної системи сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування і розвитку сільськогосподарської кооперації займаються такі науковці, як С.В. Васильчик, М.О. Барановський, О.М. Бородина, В.В. Гончаренко, М.Й. Малік, К.М. Мельник, О.В. Оніщенко, А.О. Пантелеймоненко, П.Т. Саблук, Г.П. Скляр, Л.Г. Чернюк та інші.

Незважаючи на численні наукові напрацювання, залишаються недостатньо розкритими питання ефективності кооперативних формувань сільськогосподарського виробництва як передумови економічної активізації та базису сільського розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і прикладні рекомендації щодо удосконалення економічного механізму сільського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан функціонування сільських територій характеризується великою кількістю проблем, які перешкоджають переходу українського села до траєкторії фінансово-економічних, соціогуманістичних та екологічних напрямків розвитку. Кризові явища, які постійно загострюються, погіршу-

ють демографічну ситуацію та спричиняють руйнацію наявної інфраструктури, знижують якість життя сільського населення.

В економічній сфері спостерігається ситуація, коли більшість дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників, з одного боку, формують домінуючу ресурсну пропозицію по картоплі, овочах, м'ясо-молочній та іншій продукції, а з іншого – не можуть витримати жорстку конкуренцією з боку великих і добре організованих посередницьких комерційних структур, що домінують на внутрішньому продовольчому ринку – маючи такі обмежені можливості для первинної обробки, транспортування, зберігання та пакування зібраного врожаю, селяни не здатні забезпечити ефективне просування та збут своєї продукції на внутрішньому ринку, що призводить до зниження зацікавленості у виробництві товарної продукції і руйнації аграрного потенціалу (табл.).

Таблиця

*Виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції
за категоріями господарств (у % до загального обсягу)*

Види продукції	2000		2005		2010		2012	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Картопля	1,4	98,6	1,2	98,6	2,6	97,4	3,3	96,7
Овочі	16,9	83,1	10,7	89,3	11,9	88,1	14,3	85,7
Плоди та ягоди	18,2	81,8	15,3	84,2	16,4	83,6	18,4	81,6
М'ясо	26,3	73,7	36,8	63,2	55,1	44,9	57,5	42,5
Молоко	29,0	71,0	18,8	81,2	19,7	80,3	22,2	77,8
Яйця	33,8	66,2	49,5	50,5	60,1	39,9	62,6	37,4

I – сільськогосподарські підприємства

II – дрібні господарства населення

Джерело: розрахунок авторів за даними Держстату.

Як свідчить аналіз, виробництво таких найбільш трудомістких культур, як картопля, овочі, плоди та ягоди, а також м'яса і молока зосереджено в господарствах населення, ця тенденція є усталеною і характерною для всіх регіонів України. Зазначені обсяги могли б суттєво зростати, якби сільське населення мало стабільний доступ до внутрішнього ринку та могло об'єктивно оцінювати його кон'юнктуру, хоча б на середньострокову перспективу.

На наше переконання, одним із дієвих механізмів активізації економічної сфери сільських територій, більшість з яких є глибокодепресивними, може стати створення сільськогосподарських кооперативів, що дозволить підвищити ефективність збутової діяльності дрібних виробників і стане базовим підґрунтям сільського розвитку.

Слово “кооперація” – латинського походження, у дослівному перекладі воно означає “співробітництво”. У Положенні про Міжнародний кооперативний альянс дається таке визначення кооперативу: “Будь-яка асоціація людей чи товариств має бути визнана як кооператив, якщо вона має на меті підвищення економічного чи соціального рівня життя своїх членів шляхом ведення підприємництва, яке ґрунтується на взаємодопомозі” [3].

У розвинених країнах кооперативний сектор – важливий інструмент розвитку малого і середнього підприємництва, а отже, є однією з форм якісного функціонування ринку. Кооперація, як особливий суспільно-господарський інститут, стає головним інструментом поєднання, формування та здійснення колективного інтересу сільськогосподарських виробників і сприяє ефективному сільському розвитку.

У країнах ЄС найчисленнішою є група кооператорів, що займаються заготівлею, переробленням і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції. Ці види характерні для кооперативів молочної і м'ясної спеціалізації, такою ж діяльністю займаються кооперативи власників лісу, з виробництва крохмалю, зі збуту яєць і птиці,

з реалізації насіння сільськогосподарських культур та деяких інших продуктів [2]. Наприклад, у Нідерландах, що вважаються в Європі “законодавцями” обслуговуючої кооперації, велика частина реалізації продукції припадає на переробно-збутові кооперативи, досить висока їхня участь у переробці м'яса, овочів і фруктів. Зокрема, кооперативи реалізують більше 80 % товарного молока, майже всі овочі, 95 % фруктів і 90 % вовни. Кооперативи з перероблення і збуту виробляють і реалізують майже 90 % вершкового масла, близько 85 % сиру, 80 % молочного порошку, 60 % згущеного молока і 65 % цукру. Французькі кооперативи випускають і збувають на міжнародному ринку до 70 % вина, висока їх участь у випуску оливкової олії.

Другою великою групою кооперативних товариств у ЄС є об'єднання, які займаються оптовою закупівлею засобів виробництва з наступним їх постачанням у господарства своїх членів [6]. Зокрема, у Швеції і Фінляндії кооперативами постачається приблизно 60 % засобів виробництва сільським виробникам. Високі показники постачання характерні для ФРН, значну роль відіграють кооперативи у поставках добрив та кормів (близько 50 %), а у Франції через кооперативи постачається фермерам майже 2/3 насіння зернових. У ФРН на кооперацію фермерів припадає 36 % поставок машин та обладнання і 44 % пального.

Таким чином, досвід економічно розвинених країн демонструє, що об'єднання дрібних сільськогосподарських товаровиробників стає потужним фактором удосконалення діяльності всього агропромислового комплексу країни і сприяє розвитку сільських територій. Крім того, сільськогосподарська кооперація може відіграти ключову роль у подоланні депресивності сільських територій України, адже кооперативний рух у самій своїй основі ґрунтується на пошуку інноваційних рішень щодо ведення виробничої діяльності на селі.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи у сучасних економічних умовах повинні створюватися та функціонувати на основі Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 липня 1997 року з відповідними змінами і доповненнями та Закону України “Про кооперацію” від 10 липня 2003 року №1087-IV.

За визначенням Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” [5]:

– сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги відповідно до статуту іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу;

– обслуговуючі кооперативи, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку. Метою їх діяльності є надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам, які є членами кооперативу, сприяння їх прибутковому господарюванню;

– обслуговуючі кооперативи створюються для надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва;

– обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації. Залежно від виду діяльності вони поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші;

– до заготівельно-збутових кооперативів належать кооперативи, які здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо.

Відповідно до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” [5] сільськогосподарські кооперативи за цілями, завданнями і характером діяльності поділяються на

виробничі та обслуговуючі. Найбільш прогресивними та прийнятними для наших сільськогосподарських товаровиробників є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Вони мають спрямовувати свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва, перш за все приватних домогосподарств, і залежно від виду діяльності поділятися на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші.

На нашу думку, діюче інституційне середовище кооперативів потребує модернізації. Йдеться про те, що кооперативи мають бути суб'єктами господарювання, діяльність яких орієнтовна не лише на задоволення потреб сільських домогосподарств, а й на отримання прибутку. Інакше кооператив не матиме необхідних фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності, не зможе розраховувати на кредитну підтримку в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва. Треба також відмовитись від будь-яких обмежень у наданні послуг, оскільки кооператив може існувати в різних організаційно-правових формах, адже вітчизняне законодавство орієнтувалось на ефективне використання потенціалу споживчої кооперації, але з того часу відбулися глибокі трансформаційні зміни у функціонуванні сільськогосподарського виробництва і споріднених з ним сфер економічної діяльності. На селі з'явилися фермерські господарства, хоч і повільно, але формується бізнес-середовище, і кооперативи зможуть сприяти активізації його функціонування через створення нових робочих місць, ефективного використання наявної інфраструктури, через отримання додаткових доходів місцевими бюджетами, підвищення платоспроможності населення та запровадження інновацій у сільський розвиток.

Метою інноваційного розвитку сільськогосподарських кооперативів є: підвищення науково-технічного рівня сільськогосподарської діяльності, поліпшення умов розширеного відтворення в аграрному секторі економіки та підвищення рівня життя сільського населення завдяки зменшенню його витрат на придбання матеріально-технічних ресурсів кращої якості за нижчими цінами та збільшення прибутковості сільськогосподарських товаровиробників через отримання найбільшої високої ціни за продукцію.

Створення і розвиток окремих кооперативів на сільських територіях залежить від пріоритетних напрямів діяльності та переліку проблем, у вирішенні яких кооператив зможе бути найбільш ефективним. Вважаємо, що найраціональнішим є утворення кооперативу на рівні територіальних громад за ініціативи його майбутніх членів, оскільки в цьому випадку більш усвідомленими є цілі та завдання, підвищується відповідальність за результати діяльності, зростає мотивація участі в управлінні справами кооперативу і контролі з урахуванням поселенських особливостей сільських територій. Це також сприятиме зростанню конкуренції у всіх сферах життєдіяльності територіальних громад.

З урахуванням потенціалу сільських домогосподарств, перш за все земельних ділянок, поголів'я худоби та птиці, кооперативи могли б повністю забезпечити потреби внутрішнього ринку в овочах, фруктах, ягодах, реалізувати вимоги СОТ щодо виробництва якісної тваринницької продукції для потреб переробної промисловості, а також налагодити належне побутове та інше обслуговування сільських жителів (рис. 1).

Взаємодія сільськогосподарських кооперативів з великими підприємствами агробізнесу, торговими мережами, соціальними установами формується на основі приведення виробленої малими та середніми сільськогосподарськими товаровиробниками продукції у відповідність рівню вимог, що висуваються до якості аграрної продукції, і може досягатись через асоціативні формування субнаціонального рівня. Така співпраця вимагатиме створення на основі кооперативів логістичних центрів, складів тривалого зберігання, інфраструктури з сортування, передпродажної підготовки, упаковки, а також сертифікації сільськогосподарської продукції тощо. Виробничі потужності для такої підготовки можуть створюватися як самими кооперативами, так і власними переробними підприємствами з участю органів місцевого самоврядування, сільських підприємств, приватних інвесторів.

Рис. 1. Схема активізації економічного розвитку територіальних громад

Основними перевагами об'єднання дрібних сільськогосподарських товаровиробників є:

- кооперативна форма співпраці має стати вигідною для товаровиробників, оскільки в разі об'єднання вони зможуть продавати свою продукцію покупцям, не вдаючись до послуг неорганізованих посередників. При цьому товаровиробники отримують декілька переваг, оскільки вони заощаджують кошти, час, диктують найвигіднішу для себе ціну на ринку і формують надійні та стабільні канали збуту своєї продукції;

- кооператив, купуючи продукцію у своїх членів, ефективно працює на ринку – реалізує продукцію або купує матеріально-технічні засоби – від імені та за дорученням своїх членів;

- кооперативні об'єднання створюють передумови для обміну досвідом між дрібними товаровиробниками щодо ведення сільськогосподарської діяльності;

- за рахунок об'єднання дрібних сільськогосподарських виробників формуються переваги щодо закупівлі сировини та реалізації продукції, зростає рівень дохідності виробництва, а отриманий прибуток може використовуватись на розвиток та модернізацію виробництва;

- створення робочих місць на кооперативних підприємствах сприяє зниженню безробіття та соціальної напруженості в сільській місцевості, особливо для молоді, забезпечує працівникам стабільне отримання доходів, крім того, зростання матеріального добробуту сільського населення спонукає кооперативи розвивати несільськогосподарські види економічної діяльності на сільських територіях.

Унікальність, на якій наголошував відомий український учений М.І. Туган-Барановський, соціально-економічної природи кооперативів визначається комплексом специфічних взаємопов'язаних принципів їх функціонування, вони відрізняють кооперативи як організаційно-правову форму від інших форм господарських об'єднань.

Отже, основними напрямками кооперативного руху у відродженні та розвитку сільських територій мають стати:

- боротьба з бідністю на селі;

- розвиток розгалуженої системи закупівель сільськогосподарської продукції, організація її перероблення з подальшою реалізацією, у тому числі через кооперативну торговельну мережу в сільській місцевості;
- розширення несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості: розвиток народних промислів і ремесел, сфери побутового обслуговування, сільського туризму та інших галузей, що дозволить підвищити рівень зайнятості та якість життя сільських мешканців;
- розвиток соціальної та інженерної інфраструктури у сільській місцевості;
- підвищення ділової активності сільського населення, розвиток системи освітніх та інформаційно-консультативних послуг;
- сприяння формуванню і збільшенню соціального капіталу, посилення довіри серед місцевого суспільства.

При цьому суттєво зміниться характер відносин кооперативів з органами влади, місцевого самоврядування та ринковою інфраструктурою (рис. 2).

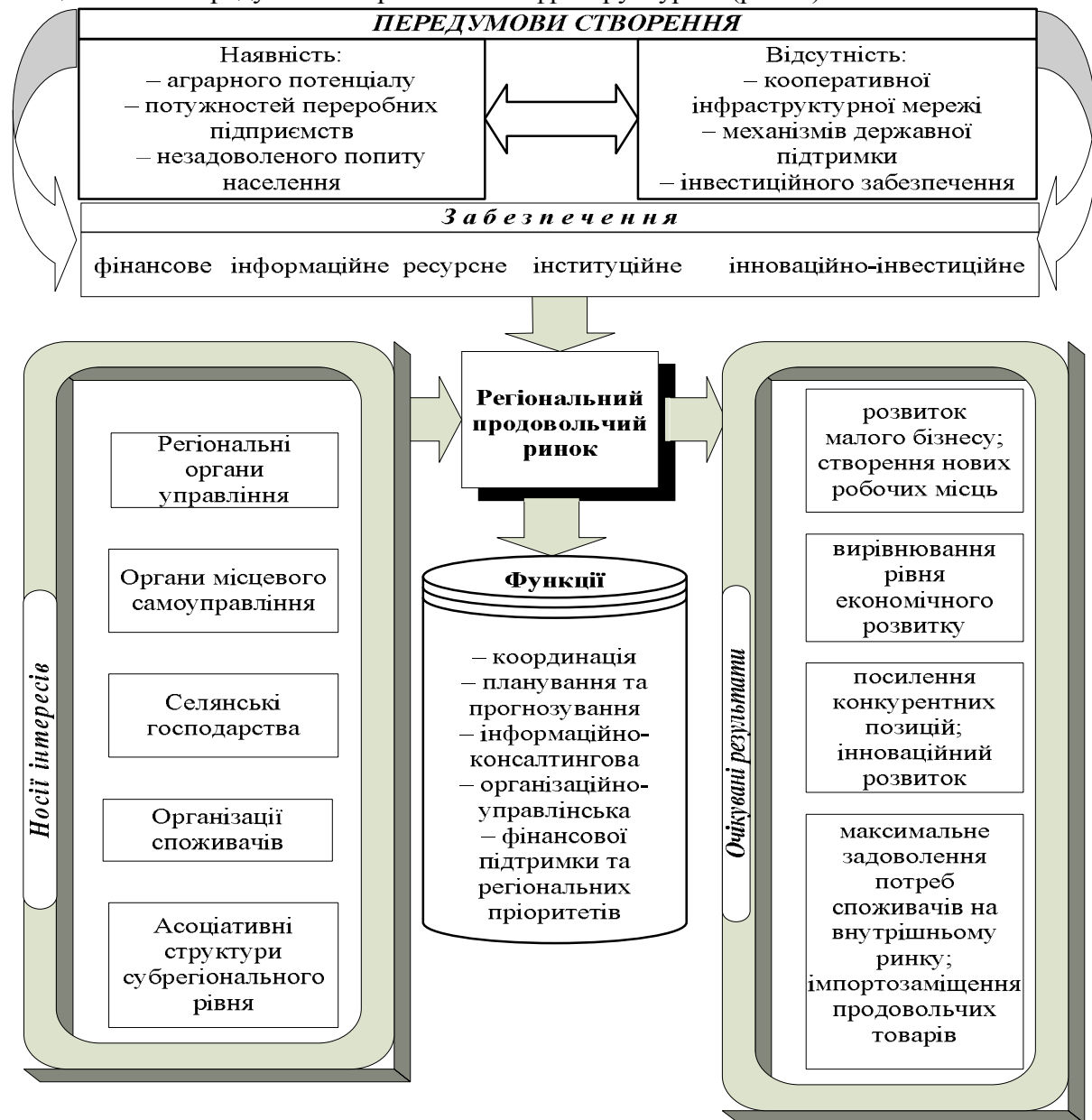

Рис. 2. Управлінська модель розвитку регіональних продовольчих ринків

На рівні районів і областей асоціативні об'єднання кооперативів територіальних громад будуть концентрувати свої зусилля на маркетингових дослідженнях, оптимізації логістичних витрат, наданні юридичних послуг та інвестиційній підтримці.

Саме завдяки активізації кооперативного руху реально можна включити на повну потужність потенціал приватних господарств у насиченні внутрішнього ринку екологічно чистими та біологічно цінними продуктами харчування. Більше того, замість імпорту часнику з Китаю, моркви та огірків з Ізраїлю, картоплі з Єгипту регіони України отримають суттєві можливості для нарощування експорту сільськогосподарської продукції.

Висновки. У сучасній економічній системі сільськогосподарський кооператив є найважливішим сегментом, який визначає розвиток сільських територій, особливо депресивних. У багатьох проблемних територіях представники малого та середнього бізнесу – єдині суб'єкти господарювання. Сьогодні не можна недооцінювати значення малого та середнього бізнесу в стратегії розвитку сільських поселень країни.

Для подальшого розвитку кооперативів як основи сільського розвитку необхідне вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, усунення в ній положень, що перешкоджають ефективному функціонуванню кооперативів різних видів і сфер діяльності в умовах трансформаційної економіки.

Список використаних джерел

1. *Бородіна О.* Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 74-85.
2. *Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.* Аналітичне дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.prism.org.ua.
3. *Кооперація и интеграция в АПК : учебник для вузов / В. М. Володин, Л. Н. Дубова, Г. А. Баклаженко, Ю. Д. Бахтеев, А. Н. Рассказов ; под общ. ред. В. М. Володина.* – Пенза, 2005. – 244 с.
4. *Про кооперацію* [Електронний ресурс] : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
5. *Про сільськогосподарську кооперацію* [Електронний ресурс] : Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5495-17>.
6. *Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. В. В. Борщевський.* – Львів, 2012. – 216 с. – (Серія “Проблеми регіонального розвитку”).
7. *Саблук П. Т.* Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білоус, В. І. Власов. – К. : НИЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
8. *Сільськогосподарські кооперативи. Кооперування та агропромислова інтеграція фермерського виробництв* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-97/doc-116/>.
9. *Статистичний щорічник України за 2012 рік.* – К. : ТОВ “Август Трейд” ; Державна служба статистики України, 2013. – 558 с.